
SZOMBATHELY NÉPESSÉGE A 18. SZÁZADBAN

Bácskai Vera

A VÁROS DEMOGRÁFIAI VISZONYAI

A város népességszámára vonatkozó közismert adatok alapján arra következtethetnénk, hogy a 18. század a stagnálás korszaka volt, hiszen a lakosság száma a század elején, közepén és végén csaknem azonos maradt. Az eddig feltárt népeségi adatok a következőképpen alakultak:

1. táblázat

Szombathely népessége a 18. században

Az összeírás típusa	Év	Népességszám
Országos összeírás ^{a)}	1720	2430
Lélekösszeírás ^{b)}	1754	2137
Lélekösszeírás ^{c)}	1763	1775
Lélekösszeírás ^{d)}	1767	2182
Népszámlálás ^{e)}	1787	2432
Lélekösszeírás ^{f)}	1793	2270
Nemtelenek összeírása ^{g)}	1804	2807

a) VaML. IV.11/a

b) Visitatio Batthyana.

c) Feiszt 1991.

d) Az adatot a plébános a keresztelési anyakönyvbe írta be. VaML. Mft.

e) Dányi – Dávid 1960. 389.

f) Tilcsik 2009. 33.

g) VaML. V.101/j.

A lélekösszeírások századeleji és -végi számadatai közel azonosak, a századközepe értékek ellenben erős hullámzást mutatnak, amelyre sem a tanácsülési jegyzőkönyvek bejegyzései, sem az adóösszeírások adatai nem adnak magyarázatot, ezért inkább az összeírások pontatlanságának kell tulajdonítanunk. A népesség jelentős csökkenését sejtető 1793. év lélek-összeírási adataiban kétségtelenül ez mutatkozik meg. Előző évben a tanács a közgyűlés jóváhagyásával éppen azért határozta el új házhelyek kimérését és árverésen való értékesítését a Gyöngyös utca déli végén, mert „a népesség úgy megszorodott, hogy el sem fér. Pénzen sem találni lakást és a mesteremberek kénytelenek Perinten lakást venni.”¹ Ez azt sejteti, hogy a Szombathelyre bevándorlók és ott ipart és kereskedelmet űzők egy része a közigazgatásilag különálló szomszédos településeken – feltehetően nem csak Perinten – telepedtek meg. Egyébként már 1793-ben új házhelyeket létesítettek a Forró utca és a Perint vize között is.² A házhelyek kiosztása után nagyarányú építkezés indult meg (új téглаégetőt is üzembe kellett helyezni), amelynek eredményeképp 1804-re a házak száma az 1787. évi 266-ról 293-ra, azaz 10%-al nőtt, az összeírt családoké pedig 17%-al gyarapodott. A 18. században stagnáló népesség növekedése a 18–19. század fordulóján meglódult: 1804-ben a lakosok száma 1787-hez viszonyítva 15%-al, 1812-re pedig másfélszeresére nőtt (3782 fő).³

A népességszámról fennmaradt adatok nagy részének megbízhatósága azonban igen kétes. Az 1720. évi országos összeírás ugyanis csak a lakosság egy részére, az adózó háztartásfőkre terjedt ki, akiknek száma 169 volt. Az összeírást országosan elsőként feldolgozó Acsády Ignác az egy háztartásban élők számát egységesen hatnak vette, s az összeírásból kimaradtak pótlására a nyert eredményhez 50%-ot számított hozzá (Acsády 1896). A népességszám meghatározása tehát erősen bírálható és bírált számításain, pontosabban becslésein alapult. Szombathely esetében még kevésbé fogadható el hitelesnek, hiszen a lakosok száma e számítások szerint is csak 1521 lett volna. (Még ha ehhez Perint, Szöllős, Szentmárton falvak háztartásfőit is hozzászámítjuk, a népességszám ezek figyelembevételével is csak 2205 lenne.) De kétséget ébreszt az 1720. évben regisztrált adózó háztartásfők számának hitelessége is, hiszen az 1722. évi adójegyzék⁴ 272 háztartásfőt tartott számon (közülük mindössze 98 szerepelt a két évvel korábbi országos összeírásban). Aligha hihető, hogy 2 év alatt az adózók száma 60%-al növekedett volna. Az Acsády-féle becslést megkérdőjelezi az is, hogy az 1711/12. évi pestisjárvány igen sok áldozatot követelt a városban. Igaz, a 2000 halotról szóló fáma (amely a város történetének feldolgozásaiban állandóan visszaköszön) feltehetően erősen

1 VaML. Jkv. 1792. február 29.

2 VaML. Jkv. 1793. február 27.

3 Lásd Tilcsik 2009. 33.

4 VaML. Adóösszeírások.

eltűzött, hiszen ez a város teljes kihalását jelentette volna, de a pusztulás nyilván jelentékeny lehetett. Kizárt, hogy ezt nyolc év alatt teljesen kiheverte a település. Így tehát inkább a kiinduló év regisztrált népességadata túl magas, ez okozza a stagnálás látszatát.

A lélekösszeírások forráskritikai elemzése e bizonyítható pontatlanságok esetében felfedte, hogy a plébánosok sokszor becsléssel, esetenként korábbi adatok ismétlésével tettek eleget adatszolgáltatási kötelezettségüknek. Az 1763. évi lélekösszeírás közreadója, Feiszt György úgy vélte, hogy ez a feldolgozási módszer megbízhatóbb – mivel az összlakosságot név szerint, kormegjelöléssel, utcánként, házanként vette számba – a csak a végösszeget feltüntető lélekösszeírásoknál, noha más forrásokkal való összevetése bizonyos kételyeket támaszt a kormegjelölések pontosságát illetően. A névsor tüzetesebb vizsgálata azt is kétségessé teszi, hogy a plébános utcánként, a házakat végigjárva írta volna össze a lakókat. Ennek ugyanis ellentmond, hogy helyenként egymás után csak kiskorúakat, néha tíz-tizenkettőt vagy többet sorol fel, míg az azonos családnevű felnőtteket – köztük feltehetően a gyermekek szüleit is – másutt vette számba. Ellentmond továbbá az is, hogy a közel egykorú 1760. évi – az adózókat szintén utcánként, házanként regisztráló – adójegyzékben a lélekösszeírásokban is szereplő családfők teljesen más sorrendben fordulnak elő.

A 18. századra vonatkozóan tehát csak a II. József-kori népösszeírás számadata tekinthető többé-kevésbé hitelesnek, amely jó kiindulópontul szolgál a további növekedés becslésére. A visszamenőleges következtetések levonására országos szinten bizonyos mértékig alkalmas lehet, az egyes településekre vonatkozóan azonban nem.

A lakosság összlétszámának megállapítására, növekedése nyomon követésére a fennmaradt adójegyzékek sem használhatóak, hiszen az adózók számának emelkedése éppen úgy lehet az adóalanyok gondosabb regisztrálásának, illetve új rétegek megadóztatásának, mint a népesség gyarapodásának eredménye. A jegyzőkönyvekből megállapítható, hogy a tanács folyamatosan intézkedett az adóalanyok naprakész nyilvántartásáról, számuk gyarapításáról, így – többek között – a házatlan zsellérek különböző címen való megadóztatásáról is. 1716-ban például elrendelték az elköltözött gazdák összeírását.⁵ Mivel a lakosok közül sokan meghaltak vagy elmentek, a belső és külső birtokosok új összeírását írták elő, s ezt a továbbiakban is szorgalmazták. Az adózók naprakész regisztrálása érdekében kimondták, hogy az ingatlanok elidegenítésénél kizárólag a tanács, a jegyző előtt tett felvallások érvényesek. Több ízben is előírták, hogy minden gazda jelentse a befogadott jövevényeket, illetve azok eltávozását. E rendelkezések gyakori ismétlése sejteti, hogy végrehajtásuk a lakosság ellenállásába ütközött.

5 VaML. Jkv. 1716. június 11.

Adataink alapján nem állapítható meg, hogy az adózók számának jelentős gyarapodása (1722-ben 272, 1745-ben 322, 1760-ban 420, 1778-ban 319, 1787-ben 434, 1795-ben 422 adózó háztartásfő)⁶ pontosabb számbavételüknek vagy nagyobb arányú bevándorlásnak köszönhető-e. Csak az 1787. évi népszámlálásnak az ugyanazon évből származó adójegyzékkel való összehasonlításából állapítható meg, hogy ekkor a háztartások/családok 85%-a fizetett adót, ez az arányszám azonban nem vetíthető vissza a korábbi évtizedekre. Ráadásul nem ismeretes az adózó háztartások létszáma sem. A szokásosan alkalmazott 4–5-szörös szorzószám kétes értékű, hiszen a viszonylag diverzifikált városi társadalom különböző foglalkozású és státuszú háztartásai eltérő nagyságúak voltak, ezek periódusonként változó aránya hiteltelenné teszi az átlagolást. E becsléstől tehát célszerű óvakodni, még akkor is, ha a népszámlálás adatai alapján a családok létszáma átlagosan 5 fő körül mozgott; család és háztartás ugyanis nem azonos kategóriák.

A háztartások vagy családok létszámának kimutatásához nem maradt fenn megfelelő forrás. Mint már fentebb rámutattam, a lakosság egészét név szerint kimutató 1763. évi lélekösszeírás erre nem alkalmas. Az 1787. évi népszámlálás adatai szerint egy házra 1,9 család és 9 fő jutott. Noha a házak több mint egynegyede egyszobás, további 43%-a kétszobás volt,⁷ szinte mindegyikben élt a tulajdonos mellett bérlő család is. (A század második felében az adózók mintegy 40%-a nem rendelkezett háztulajdonnal.) A laksűrűség mértéke urbánus jellegű, a szabad királyi városokéhoz hasonlítható volt. Kőszegen 1787-ben például egy házra átlagosan 1,9 család és 8 fő, Budán 1,2–3 háztartás és 5–10 fő, Sopronban 13–16 fő jutott. A Vas megyei mezővárosokban a népsűrűség sokkal csekélyebb volt: Körmenden egy házra 1,4 család és 6,4 fő jutott, míg Vasváron, Sárváron és Szentgotthárdon egy házban általában 1,1–1,3 család és 5–6 fő lakott (Dányi–Dávid 1960).

A népességre vonatkozó, kevésbé megbízható adatok fényében úgy tűnik, hogy még a természetes szaporulat sem növelte a város népességét. A város népesedési folyamataira csak az egyházi nyilvántartások – a keresztelési, temetési és házassági anyakönyvek⁸ – szakszerű demográfiai vizsgálata deríthetne fényt, erre azonban mindmáig nem került sor. A század elején, de még később is gyakran igen kuszán, hiányosan vezetett, a szombathelyiek mellett a fliák – Herény, Olad, Perint, Szanat, Szentmárton és Szöllös – lakóinak adatait is ömlesztve tartalmazó szöveges, nem formalizált bejegyzések rendkívül munkaigényes számítógépes adatrögzítésére és feldolgozására nem vállalkozhattam. Így elsősorban a század második felére vonatkozóan – amikor az adatok táblázatos formája a bejegyzéseket némileg

6 VaML. 103/a. Adóösszeírások

7 1797. évi házősszeírás.

8 VaML Mft.

áttekinthetővé tette és legalább szűrőpróbákra lehetőséget adott – tehettem bizonyos, kétségtelenül felületes megállapításokat a népesedési folyamatokról.

Az megállapítható, hogy az anyakönyvek által regisztrált egész területre vonatkozóan a születések száma a legtöbb évben meghaladta a halálozásokét. A mérleg csak 1757–59-ben, 1765–66-ban, 1772–73-ban, 1776-ban és 1782-ben, azaz a század végéig csak néhány évben volt negatív. 1784-től az 1790-es évek elejéig viszont a halálozások száma meghaladta a születések számát. A szűrőpróbaként kiválasztott években azonban Szombathelyen többször volt negatív a születések és halálozások mérlege.

Lehetséges, hogy az alacsonyabb születési arány kialakulásában szerepet játszott a házasságok viszonylag csekély száma és a viszonylag magas házassági életkor. Többé-kevésbé rendszeresen és áttekinthetően csak az 1786 és 1790 közötti időszakban lezajlott 94 esketés során jegyezték be a házasulók korát: az első házasságot kötő vőlegények átlagos életkora 27, a menyasszonyoké 21 év volt. A legnagyobb gyakoriság nőknél 19–20, a férfiaknál 25 évnél figyelhető meg. Az nem meglepő, hogy a szombathelyiek később kötöttek házasságot, mint a falusiak, figyelemre méltó azonban, hogy az első házassági életkoruk számos más mezővárosi lakosét is meghaladta. A kiskunhalasi katolikusok között az 1770-es években az első házasság átlagos életkora férfiaknál 22, nőknél 18 év volt. A különbség a dunántúli Tapolca mezővárossal összehasonlítva már jelentéktelenebb (26, illetve 20 éves átlagkor).⁹ A szombathelyi házasulók mezővárosi viszonylatban is viszonylag kései házassága még mindig alacsonyabb volt, mint a 80-as években házasságot kötő pesti lakosoké (28, illetve 23 év).¹⁰

A kései első házasságkötési kor mellett a termékenységet az a tény is csökkentette, hogy a házasulók nem csekély része (a férfiak 18, a nők 25%-a) özvegyi állapotban járult az oltár elé: a második (vagy többedik) házasságot kötő nők átlag életkora 33 év volt, a legnagyobb gyakoriság a 40. évnél mutatkozott. Az özvegyekkel kötött házasságok esetében a házasfelek közötti korkülönbség is nagyobb volt: az első házasságot kötők átlagos 5–6 évéhez képest 12 év volt a férfiak javára. Míg az első házasságot kötő 71 menyasszony közül csak három volt 1–3 évvel idősebb a vőlegényénél, az özvegyek közötti házasságkötésekkor 13 esetben a menyasszony volt átlag 7 évvel idősebb. Az özvegyekkel kötött házasság a polgárkönyv tanúsága szerint különösen a kézművesek körében volt gyakori, mivel a segédek mesterük özvegyével házasságra lépve könnyebben jutottak ingatlantulajdonhoz és céhfelvételekhez.

9 Lásd Melegh 2000. 54–59.

10 Lásd Bácskai 1979. 79–80.

Az ingatlan-eladási felvállások azt sejtetik, hogy a szombathelyi házassági piac elég szűk lehetett. Sok szombathelyi lány ment férjhez nem helyi férfihez, és távol lakásuk készítette őket örökrészük elidegenítésére. E sejtést igazolják – legalábbis a század végére vonatkozóan – az 1787. évi népszámlálás adatai is: Szombathelyen volt a legnagyobb nőtöbbség (100 férfire 114 nő esett, ezt csak Kőszeg múlta felül 118-as arányával), mind a megye, mind a nagyobb mezővárosok, mind a szomszédos községek átlagához hasonlítva. (Ezt az értékét egyedül Pinkafő közelítette meg.)

A kiskorúak csekély aránya is a természetes népszaporulat gyengeségét tanúsítja. Az 1754. évi kánoni vizitáció népességadata szerint a gyónásra nem képes (meghatározatlan korú) gyermekek aránya a városban 28%, az 1763. évi lélekösszeírás szerint 23%, az 1767. évi lélekösszeírásban 24% volt. Ez utóbbi évben a környező falvakban viszont a népesség egyharmadát tették ki. Az 1787. évi népszámlálás szerint a 17 éven aluliak aránya mindössze 22% volt, szemben a megye 36%-os, a szomszédos falvak 34 és a nagyobb mezővárosok 40%-os átlagával. Szombathelyhez hasonlóan alacsony volt a 17 éven aluliak aránya (23%) a megye egyetlen szabad királyi városában Kőszegen is. Alacsony, 49% volt a házas férfiak aránya is a 17 évnél idősebbek korosztályában (Kőszegen 50%), míg a szomszéd falvakban arányuk csaknem kétharmados, megyei szinten és a nagyobb mezővárosokban arányuk egyaránt 56 %-ot tett ki.

A század utolsó évtizedét nemcsak a népesség gyorsabb növekedése jellemezte, de valamelyest módosultak a 18. századi demográfiai mutatók is. Kiegyenlítettebbé vált a lakosság nemek szerinti megoszlása, amennyiben csökkent a nőtöbbség: 1804-ben már csak 106 nő jutott 100 férfira. Jelentősen növekedett a 17 éven aluliak aránya, akik ekkor már a férfiak 41%-át tették ki. Egyedül a házas férfiak arányában nem észlelhető jelentősebb elmozdulás.

A 18. század folyamán tehát a körülmények nem voltak kedvezőek ahhoz, hogy a város lakossága elsősorban a természetes szaporulat útján gyarapodjék. A dinamikusan fejlődő városok népességnövekedésének forrása azonban amúgy sem ez, hanem a bevándorlás volt. Mi volt a helyzet e téren Szombathelyen?

Az 1722., 1727., 1745., 1760., 1778., 1787. és 1795. évi adóösszeírások képezték a vizsgálat tárgyát.¹¹ Az évek kiválasztásakor – lehetőleg arányos időintervallumok betartása mellett – a rovatok gazdagságát, illetve változásait, valamint az összeírás állapotát vettük figyelembe. Az adózók nevének összevetése azt mutatja, hogy a bevándorlás jelentős mértékű volt. 1722 és 1727 között, öt év alatt 136 volt az újonnan bevándoroltak száma, 1727 és 1745 között 193, a következő 15 évben 260 új adózó telepedett le. A bevándorlás a 60-as, 70-es években valamelyest

¹¹ VaML. Adóösszeírások.

lelassult: 1778-ban csak 176 új név bukkan fel, majd a 80-as években újból felfelé ível: 1795-ben 268 jövevény található az összeírásban.

A század utolsó harmadában növekvő bevándorlásról tanúskodnak a polgárfelvételek is. A század folyamán felvett 483 polgár közül 419-en 1770 és 1799 között tettek esküt, közülük 328 bevándorló volt.¹² A bevándorlók nagy arányáról tanúskodnak a népszámlálás adatai is: 1787-ben 19 távollévőt és 97 nem helybelit – azaz még nem véglegesen letelepült vagy befogadott idegent – tartottak számon. A többi településen a távollévők száma általában jelentősen meghaladta az idegenekét (megyei átlagban háromszorosan), utóbbiak a mezővárosok közül egyedül Körmenden voltak csaknem háromszoros túlsúlyban. Hasonlóképpen háromszor annyi volt az idegenek, mint a távollévők száma Kőszeg szabad királyi városban: itt azonban mindkét csoport száma nagyságrendben különbözött Szombathelyétől: 180 távollévőt és 554 idegent regisztráltak.

Feltehető, hogy a bevándorlás ütemét a lakáshiány is korlátozhatta. Erre utal az a tény, hogy a század folyamán mind többen vettek fél házat. 1745-ben, amikor a ház utáni adót 50 dénárban határozták meg, 38-an ennek felét, ketten pedig harmadát fizették, azaz csaknem minden ötödik háztulajdonos csak házrészt birtokolt. 1760-tól négy, illetve három osztályba sorolták a házakat, a besorolás kritériumai nem ismertek, de nagy számban fordultak elő olyanok, akik a különböző osztályokra kivetett adónak csak részösszegét fizették. Feltételezhető, hogy a házak első és második osztályába a jobb minőségű, osztatlan házakat sorolták, ezek aránya a század második felében 10% körül mozgott (kivételt képez az 1778. évi adóösszeírás, ekkor 20%, de ez lehetett az osztályba sorolás eltérő kritériumainak következménye.)

Ilyen arányú bevándorlást tapasztalva azt feltételezhetnénk, hogy a népességszám stagnálását csak adataink megbízhatatlanságának kell tulajdonítanunk. Az adójegyzékek névelemzése azonban egy ellentétes, erős elvándorlási folyamatot mutat. 1727-ben az öt évvel korábban összeírtaknak, illetve azok özvegyeinek vagy bizonyítható leszármazottainak csak a fele szerepel az adózók között. Igaz, a tanácsülési jegyzőkönyvek is úgy emlékeznek meg ezekről az évekről, hogy sok család kihalt, illetve elköltözött. 1745-ben a 18 évvel korábban regisztrált adózók 46%-a, 1760-ra az 1745-ben összeírtak 56%-a, 1778-ban pedig az előző időmetszetben szereplők minden eddig felülmúló aránya, 68%-a hiányzik. 1778 és 1795 között pedig 52%-uk folytonossága nem mutatható ki. Természetesen egy-egy háztartásfő eltűnése nem jelentett minden esetben elvándorlást: a család esetleg kihalt vagy leányágon folytatódott, mint ahogy az új nevek sem voltak

¹² Igaz, hogy a megelőző időszakban nem minden polgárfelvételt regisztráltak a tanácsülési jegyzőkönyvek, de főleg a helyi születésűek hiányoztak.

minden esetben jövevények, hiszen lehettek már korábban a városban élő, meg nem adóztatott lakosok is. A be- és elvándorlás mérlegére vonatkozóan csak a családkutatások, valamint az e szempontból is elemzendő ingatlan-felvallások, hagyatéki osztályok vizsgálata adhat majd megbízhatóbb választ. Pusztán az adózó háztartások névelemzése alapján annyit feltételezhetünk, hogy a jelentős mértékű bevándorlás inkább csak pótolta az elköltözötteket, mintsem nagyobb arányú népességnövekedéshez vezetett volna; ami azt jelenti, hogy Szombathelynek ugyan erős vonzása volt a bevándorlókra, de megtartó képessége csekélyebb volt.

A lakosság nagy fluktuációjára vonatkozó feltevést számos tanácsülési jegyzőkönyvi bejegyzés is alátámasztja. Így például 1725-ben írásban rögzítették, hogy a lakóul fogadott Holczer Márton tímár nemrég vett házát és hozzá való mesterségét 523 forintért eladta Eberg Sebestyén tímárnak, mert „kedve nincs az itt való lakásra”.¹³ 1760-ban Laksics Vasáros György bejelenti, hogy mivel ketten vannak vasárosok, nehezen tudnak megélni, ezért más városba költözne.¹⁴ Laksics feltehetően rövid ideig kereskedett itt, mert az 1745. évi adóösszeírásban még szerepel, az 1760. éviben azonban már nem.

Az viszont kétségtelen, hogy a lakosság nagyarányú fluktuációja sajátosan formálta a városi társadalom összetételét, amennyiben a családoknak fele-harmada jövevény volt. Népességét tekintve Szombathely a kisvárosok közé tartozott, ahol a lakosok fokozottan számon tartották, melyik család tősgyökeres és kik a „jöttmentek”. Régiek és újak sajátos aránya szűkítette a házassági piacot is, valószínűleg ennek tulajdonítható a házasságkötések viszonylag csekély száma: míg Szombathelyen az 1780-as évek második felében 100 főre általában egy vagy ennél is kevesebb házasság esett, addig a filiákban számuk 2 és 3 között mozgott. Feltehető, hogy a bevándorlók nagy száma – akik szokásosan a fiatalabb korosztályokból kerültek ki – okozta a házas férfiak csekély arányát, és ennek következménye volt az alacsony gyermekszám.

A migrációs adatok értékelésénél figyelembe veendő az is, hogy mind a be-, mind a kivándorlók jelentős része csak átmeneti betelepülő volt. 1789-ből fennmaradt egy a népességmozgást regisztráló jegyzék, amely januártól márciusig házanként mutatta ki a gyarapodást és fogyatkozást.¹⁵ A 47 újonnan érkezett közül tizenegyen lopásért, verekedésért, betörésért voltak lefogva. A 36 főből, akik a népességet gyarapították, négyen feltehetően letelepedett családok újszülöttei voltak, 26-an viszont csak átmenetileg itt tartózkodók: 9 kézműveslegény és -inas, 6 béres, 4 kocsis, 3 szolgáló és 4 diák. A fennmaradók közül egyedül egy házas vendégfogadósról tétélezhető tartósabb letelepülés, feltehetően valamely kocsmá

¹³ VaML. Jkv 1725. január 10.

¹⁴ VaML. Jkv. 1760. június 11.

¹⁵ VaML. V.102/b. Fasc. 110. No.14, Fasc. 111. No 18-19.

bérletének megszerzése vezette a városba. A három hónap folyamán a veszteség 17 fő volt, ebből hárman elhaláloztak; az eltávozottak csaknem kivétel nélkül szolgák és kézműveslegények voltak, utóbbiak közül hárman Sopronban, ketten Kőszegen, egy-egy fő pedig Rohoncon, illetve Komáromban remélt boldogulni. Három hónap adataiból persze messzemenő következtetések nem vonhatók le, annyi mindenesetre megállapítható, hogy a város sok bevándorló számára tudott átmeneti időre munkát biztosítani.

Ami a lakosság vallási és etnikai összetételét illeti, számszerű adatok hiányában csak annyi állapítható meg, hogy a lakosok túlnyomó többsége katolikus volt. Háztulajdont és polgárjogot csak katolikus szerezhettek. 1790-ben az ezt kimondó 1567. évi privilégiumlevélre hivatkozva tiltották meg a lutheránus vallású nemes Novák Ferenc ügyvédnek a házvásárlást.¹⁶ Igaz, II. József parancsára fel kellett venniük 1785-ben Simonyi Mihály kalmárt és 1786-ban Zsoldos István könyvkötőt, de – így szól az 1790. április 24-i jegyzőkönyvi bejegyzés – az uralkodó „parancsolatai [...] erőtlenné váltak”, és ezért ragaszkodnak a régi szokásaikhoz: nem engedik, hogy protestáns ingatlannal bírjon. Novák 1791-ben felségfolyamodvány segítségével elérte,¹⁷ hogy megvehesse a kiszemelt házat, polgárjogot azonban a század végéig nem nyert.

A magyarok és németek aránya sem állapítható meg pontosan. A német nyelvű oktatás követeléséből, a magyar és német formandorok megegyező számából, illetve a rendeletek magyar és német nyelven való kihirdetéséből az következtethető, hogy a század végén nagyjából azonos arányban élhettek a városban. Ennek ellenére a tanácsi jegyzőkönyvek és egyéb iratok mindvégig magyar nyelven készültek.

A LAKOSSÁG RENDI ÉS TÁRSADALMI ÁLLÁS SZERINTI MEGOSZLÁSA

Kiemelt rendi állással a város lakosságának csak töredéke rendelkezett: a papok és nemesek, valamint a század végén megjelenő honoráciorok kis létszámú, társadalmi súlyát tekintve azonban jelentős csoportja. Számukat először az 1787. évi népszámlálás rögzítette, amely 55 papot, 87 nemes férfit és 14 honoráciort regisztrált, azaz a kiváltságos rétegbe a férfiaknak valamivel kevesebb, mint 15%-a tartozott.

Nemesek már a korábbi időszakban is éltek a városban, számuk a megyeközponti funkciók erősödésével tovább szaporodott: számos birtokos nemes, sőt arisztokrata telepedett le, vásárolt, illetve épített házat a városban, ami

¹⁶ VaML. Jkv. 1790. április 24.

¹⁷ VaML. Jkv. 1791. augusztus 3.

huzamosabb itt tartózkodásukra utal. A városban megtelepült nemesség nagy része megyei, városi tisztséget viselt, nemes családok ügyvédeként működött; néhányuk uradalmi tisztként ugyan tudott városi házat szerezni, de munkájuk végül elszóltotta őket a városból. Az 1804. évi országos összeírás a nemesekre, így a nemesi tisztségviselőkre sem terjedt ki, a honoráciorok száma ekkorra húszra emelkedett. Kétségtelen, hogy a gimnázium és líceum létesítésével ugrásszerűen megnőtt a tanult emberek száma – beleértve a diákságot is –, e réteg a század elejéhez képest jóval nagyobb súlyt kapott, és hozzájárult a társadalom városiasabb szerkezetének kialakításához.

A nemesség szerepe a város vezetésében is jelentős volt: a nemes városi tanácsnokok sokszor töltöttek be egyidejűleg vagy tisztségük letétele után megyei tisztségeket is vagy folytattak ügyvédi tevékenységet, e csoport azonban a nemesek sajátos, „polgári” csoportját alkotta. A nemesek között – a polgárfelvételek tanúsága szerint – akadtak kis számban kézművesek is.

Az egyháziak létszáma – a vasvári káptalan, valamint a szerzetesrendek tagjai révén – már korábban is nagyobb lehetett a közönséges mezővárosokénál. 1777 után, a város püspöki székhelyé válása során gyarapodott jelentős mértékben: jellemző, hogy a megye népességének mintegy 1%-át adó városban élt a megyei klérus 17%-a.

Mivel a népösszeírás családi lapjai nem maradtak fenn, nehezen meghatározható, hogy ki volt az a 14 személy, akiket az összeírók a honoráciorok rubrikájába vezettek be. A honoráciorok besorolása nemcsak a népösszeírásban, de minden, őket külön nyilvántartó országos összeírásban igen eltérő volt. A népszámlálási utasítás szerint az állami tisztségviselők, a városi tanácsbeliek, az értelmiségiek, a szabadfoglalkozásúak és az előkelőbb magántisztviselők tartoztak e kategóriába. Szombathelyi mezővárosi tanácsnokai így kiestek, az itt élő, esetleg állami tisztséget viselőket feltehetőleg a nemesek között írták össze, így valószínűleg a tanárokat, orvosokat és sebészeket sorolhatták közéjük. A város rangját mutatja, hogy a megyében összeírt honoráciorok 20%-a élt itt.

A lakosság túlnyomó többsége rendi értelemben földesúri alávetettségben élő jobbágy, illetve zsellér volt, habár az 1787. évi népszámlálás 272 lakost a polgár rubrikába sorolt. Az utasítás értelmében ide kellett sorolni a rendi kiváltsággal rendelkező szabad királyi városok polgársága mellett minden városi(as) foglalkozást gyakorlót, a városi és falusi kézműveseket egyaránt. A családi ívek nem maradtak fenn, így nem állapítható meg, hogy Szombathelyen a kézműveseket is felvették-e ebbe a rubrikába, vagy kizárólag a polgáresküt tett személyeket, hiszen a városban a polgárjog adományozása régtől fogva gyakorlat volt.

Nem tudjuk, hogy az adott évben – vagy bármely időmetszetben – mennyi volt a polgárok száma, azt viszont tudjuk, hogy az összeírás évében 253 személy

adózott ipari vagy kereskedelmi tevékenysége után, azaz csaknem annyian, ahányan a polgár rovatba bekerültek. Így jogosnak tűnik az a feltételezés, hogy ez utóbbiakat sorolták a polgárok közé.

A szombathelyi polgárok – csakúgy, mint más mezővárosok polgárjogú lakosai – jogi szempontból nem számítottak polgároknak a szó rendi értelmében. A magyar rendi jog szerint ugyanis nem a polgárság, hanem a szabad királyi városok alkották a negyedik rendet. Kiváltságos helyzetük lakóhelyük, a város privilégiumából eredt, a várost, illetve az azt képviselő városi tanácsot és polgárságot tekintették együttesen nemesnek. A mezővárosi polgárok azonban, éppúgy, mint a polgárjoggal nem rendelkező lakosok, földesuruk – jelen esetben a győri, majd a szombathelyi püspök – jobbágyainak számítottak, a szabad királyi városok polgárságával ellentétben nem bírtak országrendiséggel.

A mezővárosokban a polgárjog, már ahol meghonosult, kizárólag a városi társadalmon belül biztosított kiemelt státuszt viselőinek. Ők voltak a városi közösség (község) kizárólagos képviselői, a mezővárosi privilégiumok és kedvezmények élvezői, csak ők rendelkeztek a tisztújításkor szavazati joggal, közülük választották a bírót, valamint a belső és külső tanács tagjait. Szombathelyen a 18. század elején e jog egyúttal kötelezettség is volt: az 1710-es években 1 forint büntetést róttak ki azokra, akik a közgyűlésen nem jelentek meg, e rendelkezést 1781-ben is megismételték.¹⁸ *A városon belül* a többi városlakóhoz viszonyított helyzetük tehát azonos volt a szabad királyi városok polgáráival, mint ahogy maga a polgárfelvételi eljárás is azt követte. Figyelemre méltó, hogy e társadalmi jogállást a közhatalom nem tiltotta.

A város polgára csak katolikus vallású, háztulajdonnal rendelkező, törvényes származását, szabad állapotát vagy a földesúri kötelékből való elbocsátását és jó magaviseletét igazolni tudó személy lehetett. Ha kézműves volt, szakértelmét vagy más városokban elnyert céhtagságának igazolásával vagy remek készítésével kellett igazolnia. A céhek csak polgárjogot elnyert, vagy a polgárjog elnyerésére ígéretet kapott személyt vehettek fel, ezt a szabályt azonban számos esetben megsértették, ilyenkor a céhmestert jelentős pénzbüntetéssel sújtották. Ezért a század végére általános gyakorlattá vált, hogy a kérvényező előzetes biztosítékot kapott arra, hogy a feltételek teljesítése esetén elnyeri a polgárjogot, és csak e határozat nyomán adhatta ki neki a cég a remeket. Az előzetes engedélyt nyertek többsége rövidesen le is tette az esküt, számosan voltak azonban olyanok, akik nem nyertek polgárjogot. Feltehetően a magas taksát nem tudták kifizetni, vagy másutt, kedvezőbb feltételek között válhattak polgárrá.

18 VaML. Jkv. 1712. 04. 26., 1781. 11. 8.

A polgártaksa emelkedő összege sokakat riaszthatott el. 1735-ben a korábbi 5 forintról 9-re emelték, 1741-ben már 24 forintot róttak a kérelmezőkre, ami a század végére – az egyéb járulékokkal együtt – 29 forintra emelkedett. A Helytartótanács ugyan 1794-ben 4 forintra limitálta a taksa összegét, a különböző díjak és járulékok révén az összeg csaknem ugyanakkora maradt, mint korábban.¹⁹ Ez az összeg pedig igen jelentős volt, ha figyelembe vesszük, hogy például 1745-ben a lakosokra kivetett hadiadó legnagyobb évi összege 21, 1760-ban 28, az 1790-es években pedig 40 forint volt. A 20 forintot meghaladó polgártaksa kifizetése a többnyire pályája kezdetén álló, vagyontalan ifjú embereknek komoly megterhelést jelentett. Nem csoda tehát, hogy az új polgárok között igen sok volt a mesterözvegyekkel, illetve helyi lányokkal házasságra lépők száma, akik feleségükkel többnyire háztulajdonhoz, műhelyhez is jutottak. A mesterözvegyek igen kapósak voltak: Steffanics Erzsébetnek például mindhárom férje varga volt.

A jelentkezők gyakran kaptak haladékot az egyre emelkedő taksa teljes összegének kifizetésére vagy házvásárlásra: ha a kitűzött határidőre vállalt kötelezettségüket nem teljesítették, megintették őket, esetenként polgárjogukat is elvesztették. Az eskü letételére ezért többnyire csak a teljes taksa kifizetése után került sor.

A polgárok nemcsak a városi privilégiumok egyedüli élvezői voltak, számos más kedvezmény is megillette őket, például a legeltetési, makkoltatási jogok területén, továbbá bort is csak ők árulhattak. Polgár felett a bíró egyedül nem, csak a teljes tanács ítélezhetett; az áristomot nem a toronyban, hanem egy e célra kijelölt helyiségben kellett letöltenie. A polgárjog elnyerése különösen a kézművesek számára volt fontos, mert ez volt céhbe lépésük, illetve iparúzésük előfeltétele. Nem meglepő tehát, hogy a polgárok túlnyomó többsége közülük került ki.

A polgárokról, más városokhoz hasonlóan, külön nyilvántartást vezettek: nevüket bevezették a polgárkönyvekbe. A szombathelyi polgárkönyv azonban elkallódott vagy lappang valahol, a levéltárban nem maradt fenn. Így a polgárság összetételéről csak a jegyzőkönyvek, úgy tűnik, korántsem teljesnek tekinthető bejegyzései alapján alkothatunk képet.²⁰ Ezek meglehetősen következetességgel tartalmazzák az új polgár nevét, a befizetett vagy lefizetendő taksát és az egyéb illetékeket, valamint az eskü letételét. Kevesebb gondot fordítottak azonban a származáshely és a foglalkozás feltüntetésére. A születési helyre vonatkozó adatokat csak az 1780-as évektől rögzítették többé-kevésbé következetesen, korábban csak szórványosan. A kérelmező foglalkozására, különösen a század első felében, inkább a vezetéknevhez társított foglalkozásnév alapján lehet következtetni. A polgárfelvételek egyenetlen időbeli eloszlása, valamint az a tény, hogy a század

19 VaML. Jkv. 1735. 11. 03., 1741. 10. 03., 1794. 03. 29., 1794. 11. 02.

20 A polgárfelvételi ügyeket a jegyzőkönyvekből Tilcsik György gyűjtötte össze, segítségét ezúton is köszönöm.

olyan módon a belső és külső tanácsnoki, illetve bírói tiszteket viseltek közül csak minden ötödik polgárjogáról van adatunk, kételyt ébreszt az iránt, hogy vajon minden új polgárt bejegyezték-e a jegyzőkönyvekbe.

Gyanúnk nem alaptalan: 1711 és 1734 között egyetlen polgárfelvételt sem jegyeztek be. 1734 és 1769 között is mindössze 64 a számuk. Ezzel szemben az 1770-es években 169, az 1780-asokban 112, a 90-es években pedig 174 új polgár neve szerepel. Ebből arra következtethetünk, hogy pontosabb regisztrációra csak a 70-es évektől került sor. A polgárfelvétel század eleji, nem teljesen szabályszerű eljárására utal az a tény is, hogy az 1745. évi tisztújító közgyűlésen kimondták: aki polgárjogot nyer (akár helyi, akár idegen), annak esküt kell tennie, továbbá az idegeneknek a szokott taksát kell megfizetniük, míg a helyi kérelmezőknek 1 aranyat. Ez azt sejteti, hogy az új polgárok egy része – elsősorban a helyi születésűek – korábban nem tett esküt, és ezeket a jegyzőkönyvekben nem regisztrálták. 1747-ben úgy határoztak, hogy a polgárfiak eddig ugyan 1 aranyat fizettek, mostantól – mivel apjuk a taksát már megfizette – a „Purgerségnek beneficiuma a Fiába is szállhat”, azaz nem kell fizetniük.²¹ (A későbbi felvételi gyakorlat szerint azonban a fiú csak akkor örökölhette apja polgárjogát, ha az már születése időpontjában bírta azt. Ha nem, esetleg fél taksa kedvezményt kaphatott.) Elképzelhető, hogy ez időben a polgárjogot megöröklőket nem eskették fel, és mivel bevétel tőlük nem származott, nem jegyezték be őket a jegyzőkönyvbe sem. Csak ennek tulajdonítható, hogy például a Kerkápolyi család három tanácsviselt tagja közül egyik sem szerepel az új polgárok között. Feltételezhető, hogy a század első felében az öröklött polgárjoggal rendelkezőket nem regisztrálták – vagy mindenesetre nem szerepelnek a jegyzőkönyvben –, míg a 70-es évektől gyakori ezek megeskütése.

A polgárjog örökletessége – jelen ismereteink szerint – Szombathely egyedi sajátossága volt, legalábbis a szabad királyi városokból ilyen gyakorlat nem ismert. Hasonlóképpen figyelemreméltó az a tény is, hogy a városból elköltöztek – különösen a szomszédos településeken letelepedők – több esetben is fenntartották polgárjogukat, aminek fejében bizonyos évi összeget kellett fizetniük, és a városhoz tartozásukat a Flórián-napi körmenetben való részvételükkel kellett demonstrálniuk. A század végén ez a korábban egyénileg kérvényezett kedvezmény kötelező erejűvé vált.

A 18. századi jegyzőkönyvekben szereplő 519 személy tehát nem fedti a század folyamán polgárjogot szerettek összlétszámát, és valószínűleg éppen a törzsökös polgár családok tagjai hiányoznak belőlük nagy számban. A polgárság összetételére vonatkozó adatokat – részben e hiányok, részben a személyi adatok hézagossága

21 VaML. Jkv. 1747. 04. 25-26.

miatt – csak megközelítő pontosságúnak lehet tekinteni, és legfeljebb bizonyos trendek megállapítására alkalmasak.

Az újonnan felvett polgárok mintegy egyötöde foglalkozását nem tüntették fel, illetve családnevük alapján sem következtethetünk rá. Feltételezhetnénk, hogy gazdálkodók voltak, ezt azonban kérdésessé teszi, hogy az 1790-es évtizedben egyetlen esetben jelölték meg foglalkozásként a gazdálkodót. Miért ne tették volna ugyanezt a többi 23 fő esetében is?

Az ismert foglalkozásúak túlnyomó többsége kézműves volt, 90% körüli arányuk csak az 1790-es évtizedben csökkent 78%-ra. A céhbe kerüléshez, mesterségük gyakorlásához a polgárjog elengedhetetlenül szükséges volt számukra. A kereskedők és a kereskedéshez kapcsolódó vendéglátók és fuvarosok aránya mindvégig 10% alatt maradt, de a század két utolsó évtizedében számuk ugrásszerűen megnőtt. A leglátványosabb növekedés az értelmiségi-tisztviselő csoportnál észlelhető: korábbi 2% körüli arányuk az 1790-es évtizedben 12%-ra emelkedett, szoros összefüggésben a polgárjogot nyert nemesek számának ugrásszerű emelkedésével. (Hasonló módosulás észlelhető Kőszegen is.) Feltűnően növekedett a polgárjogot nyert nemesek száma: míg a megelőző fél évszázad alatt mindössze öt nemes (egyikük kézműves) nyert polgárjogot, addig az utolsó évtizedben 17-en folyamodtak e jogért, közöttük olyan arisztokraták, mint gróf Festetich György, Batthyány Károly, báró Sennyei Antal. Nyilvánvalóan ingatlanbirtokuk jogi megalapozása készítette őket a polgárjog elnyerésére, hiszen csak polgárnak lehetett háza a városban. A magasabb állásúak nem is jelentek meg személyesen, eskütételre sem, megbízottjuk útján kötelezték magukat a privilégium betartására és arra, hogy a városnak kárára nem lesznek. Adóterheiket többnyire egy összegben fizetett, több évre szóló immunitási díjjal váltották meg.

A polgárjogot nyert nemesek, tisztviselők, értelmiségiek növekvő száma a polgárság lassú átalakulására, presztízsének növekedésére utal. Sejteti, hogy a korábban elkülönült társadalmi csoportoknak a városi társadalomba integrálása megkezdődött, s ezzel Szombathely társadalma diverzifikáltabbá, városiasabbá vált.

A polgárok származáshelyi összetételére vonatkozóan még hézagosabb adatokkal rendelkezünk. Mindössze 200 személynél (azaz a felvettek valamivel több, mint 40%-ánál) regisztrálták születési helyüket, további 27-ről tudjuk, hogy szombathelyi polgárok fiaiként nyertek felvételt. 1780 előtt ez az adat csak szórványosan, mindössze 23 esetben szerepelt, ezért célszerűnek látszik a származási hely vizsgálatát a század utolsó két évtizedében felvettekre korlátozni. A két évtizedben összesen 285-en léptek a polgárság kötelékébe, közülük 207 (azaz csaknem háromnegyedük) születési helye ismert. Legnagyobb részük (81 fő, azaz csaknem 40%-uk) szombathelyi volt, csaknem ugyanennyien érkeztek

Magyarország különböző településeiről. A legtöbben természetesen a város közvetlen szomszédságából: Vas megyéből (48 fő), Sopron megyéből (9 fő), 2–3 főnyi csoportjuk Veszprém, Zala és Pozsony megyéből, egy-egy személy az ország távolabbi pontjairól. Külföldről az új polgárok mintegy egyötöde származott, legtöbben az osztrák tartományokból, német nyelvterületről, valamint Cseh- és Morvaországból. A polgárság tehát főképpen bevándorlókból rekrutálódott, a helyiek 40%-os aránya nyitottságról, befogadókészségről tanúskodik.

A század második felében a polgárok aránya az adózók között 40% körül mozgott, a regisztráció hézagosságát is figyelembe véve nem érte el az összlétszám felét. Az adózók többsége tehát polgárjoggal nem rendelkező gazdákból, a lakóként megtelepült zsellérekéből állt. Az összeírásokban természetesen nem szerepelnek az adóalanyok nem tekintett, csak átmenetileg, egy-egy gazda házában megtelepült lakók, valamint az alkalmazásban álló szolgák és szolgálók. Róluk nem sok forrás maradt fenn. Úgy tűnik, elég mobil réteget alkottak, be- és elvándorlásuk gyakori volt. Egy részüknek sikerült meggyökereznie a városban, házat vásároltak, egyesek polgárjogot is nyertek. A város igazgatásába beleszólásuk nem volt, privilégiumaiból csak csekély mértékben részesültek. A városi legelőkkel nem, vagy csak külön fizetség ellenében élhettek, sertéseik makkoltatását is csak különösen jó termés esetén engedélyezték számukra, ugyanakkor a tanács minden igyekezettel azon volt, hogy az adózást és a közmunkákat kiterjessék rájuk. Helyzetük mégis előnyösebb volt, mint a környező falvak jobbágyaié, mert az egy összegben fizetett, a város által kivetett és beszedett adó, a városi jogszolgáltatás alá tartozás lazította a földesúrhoz fűződő köteleiket.

A város különböző státuszú lakóinak hierarchiáját jól szimbolizálja a tanács által kijelölt helyük Szily püspök 1799. január 7-i temetési menetében.²² A temetési útvonal két oldalán a tanulók és a püspök jobbágyai álltak sorfalat. Nem világos, hogy kiket takar ez utóbbi megjelölés: a szomszédos falvak valóban jobbágyállapotú lakóit, vagy a város nem polgárjogú gazdáit. A koporsó előtt vonultak a céhek, utánuk az érdemesebb polgárok, őket követték a tanács tagjai és a megyei urak. Ezután következtek a szerzetesek, udvari tisztek és szolgák, majd a zenészek, a káptalan keresztje alatt pedig a többi világi pap. A koporsóvivők mellett haladtak a plébánosok és szerzetesek. A koporsót a püspök atyafisága és más főrendű urak és asszonyok kísérték, és őket követték a többi asszonyok. A szimbolikus hierarchia csúcsát tehát egyértelműen a koporsó közvetlen közelében haladók személyesítették meg. A város nem polgárjogú lakosai feltehetően az útvonal két oldalán sorfalat állók, valamint a mögöttük bámészkodók között sejthetők. A temetési menetben elől – a koporsótól legtávolabb – vonultak a polgárok, akiknek

22 VaML. Jkv. 1799. 03. 29.

többségét a céhtagok adták. Feltehetően az ő asszonyaik voltak, akik a koporsó mögött a menetet zárták.

Itt kell megemlékeznünk a városi társadalom harsány színfoltjáról, a század utolsó évtizedében nagyobb számban megjelenő diákságról. Az 1789-ben nagygimnáziummá alakított deák iskola felső évfolyamai és főleg az 1793-ban – a vármegye által, Szily püspök hathatós támogatásával – alapított líceum tanulóifjúságáról van szó. Ők nem voltak a város állandó lakói, a városhoz csak átmenetileg, tanulmányaik idején kötődtek, és nem is tartoztak a város joghatósága alá. E 200–250 főnyi, túlnyomórészt nemes ifjakkból álló társaság, kiszabadulva a családi felügyelet alól, gyakorta verte fel a város éjszakai csendjét. Fegyelmezésük, mivel bennlakásos intézet nem volt, az arra hivatott, és büntetésükre egyedül jogosult tanároknak, illetve igazgatóknak nehéz feladatot jelentett, hiszen a városban szétszórva, polgároknál és gazdáknál lakó fiatalok a tanórákon kívül kiestek felügyeletük alól. Már 1776-ban – akkor még csak az alsóbb osztályok fiatal tanulóira vonatkozóan – kihirdették a tankerületi igazgató rendelkezését arról, hogy milyen felelősség hárul a koszt-kvártélyt adó gazdákra. Az ifjak becsületes viselkedése, tökéletes erkölce, jó előmenetele érdekében kötelesek voltak a náluk lakó diákokat télen 8, nyáron 9 órára az iskolába küldeni. Ha kimaradnának, vagy egyéb feddést vagy büntetést érdemlő cselekedeteket követnének el, jelentsék az iskola igazgatójának. Ha ezt elmulasztják, nem tarthatnak többé diákokat.²³ Az érettebb korosztály megjelenésével, az 1790-es években arra intik őket, hogy ne hagyják a diákokat éjjel (télen 8, nyáron 9 óra után) kóborolni. Az intézkedés sűrű ismétlése arra utal, hogy nem sok foganatja volt. A diákok éjszaka kóboroltak a városban, lövöldöztek, a királyi raktár tetejét kövekkel dobálták, pipáztak, kocsmákban mulatoztak, nyilvános tánchelyeket és nyilvános színelőadásokat, ledér hölgyeket látogattak, utóbbiakat aztán az igazgató kívánságára ki is tiltották a városból. (A diákok kihágásairól szóló panaszok jóformán az egyedüli információk a városi szórakozási lehetőségekről.) A kézműveseknek és kereskedőknek azzal okoztak kárt, hogy szüleik tudta nélkül, hitelben vásároltak; ennek elhárítására a tanács többször is elrendelte, hogy diákoknak, szüleik tudta nélkül munkát végezni, árut eladni, vagy pénzt kölcsönözni tilos.

A diákok azonban, sokszor megbotránkoztató viselkedésük ellenére, a tanult emberek számát növelték, hozzájárultak a társadalom városias struktúrájának kibontakozásához. A kvártélyt adóknak fontos jövedelemforrást jelentettek, és növelték a keresletet nemcsak a mindennapi szükségleti cikkek, de a kulturális javak iránt is.

²³ VaML. Jkv. 1776. 11. 06.

FORRÁSOK

- VaML. (Mft.): MNL Vas Megyei Levéltár, Mikrofilmtár, r.k. ker. anyakönyv
- VaML. IV.11/a: MNL Vas Megyei Levéltár IV.11/a Országos összeírások
- VaML. V.101/j.: MNL Vas Megyei Levéltár, V.101/j Népeségösszeírások
- VaML, Jkv.: MNL Vas Megyei Levéltár, V. 102/a Közgyűlési és tanácsülési jegyzőkönyvek
- VaML. V.102/b.: MNL Vas Megyei Levéltár, V.102/b. Közgyűlési és tanácsülési iratok. Fasc. 110. Fasc. 111.
- VaML. Adóösszeírások: MNL Vas Megyei Levéltár, V. 103/a. Szombathely Város Adópénztárának irata. Adóösszeírások.
1797. évi házösszeírás. VaML. V.102/b. Közgyűlési és tanácsülési iratok. Fasc.119. No.7. Visitatio Batthyana, Szombathelyi Püspöki Levéltár

IRODALOM

- Acsády Ignác (1896): *Magyarország népessége a Pragmatica Sanctio korában, 1720–21*. Magyar Statisztikai Közlemények. Új folyam XII. Budapest.
- Bácskai Vera (1979): Pest társadalomtörténetének vizsgálata a házasságkötések alapján (1735–1830). *Tanulmányok Budapest Múltjából*. 21. Budapest, 49–104.
- Dányi Dezső – Dávid Zoltán (szerk.) (1960): *Az első magyarországi népszámlálás, 1784–1787*. KSH Könyvtár – Művelődési Minisztérium Levéltári Osztálya, Budapest.
- Feiszt György (1991): Szombathely város 1763. évi lélekösszeírása. *Vasi Szemle*, 55/1. 98–117.
- Melegh Attila (2000): *Kiskunhalas népesedéstörténete a 17. század végétől a 20. század elejéig*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézetének Kutatási Jelentései 65. KSH NKI, Budapest.
- Tilcsik György (2009): *Szombathely kereskedelme és kereskedelmi jelentősége a 19. század első felében*. Vas Megyei Levéltár, Szombathely.